

ЕКОНОМІКА

УДК 338.054.23

Олексій Дяченко *

МАСШТАБИ І СТРУКТУРА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У СВІТІ ТА ПРИЧИНИ ЇЇ ВИНИКНЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню масштабів тіньової економіки в Україні, країнах Європейського Союзу та інших зарубіжних країнах. Аналізується структура та причини зростання тіньової економіки в країнах Європейського Союзу. Здійснено аналіз основних причин виникнення та розвитку цього явища на теренах світу та, зокрема, в Україні.

Ключові слова: тіньова економіка, мінізація, структура тіньової економіки, оподаткування, податок на доходи фізичних осіб.

Дяченко А.П. Масштабы и структура теневой экономики в мире и причины ее возникновения.

Статья посвящена исследованию масштабов теневой экономики в Украине, странах Европейского Союза и других зарубежных странах. Анализируется структура и причины роста теневой экономики в странах Европейского Союза. Осуществлен анализ основных причин возникновения и развития данного явления в мире и, в частности, в Украине.

Ключевые слова: теневая экономика, тенизация, структура теневой экономики, налогообложения, налог на доходы физических лиц.

Diachenko O.P. Scope and structure of the shadow economy in the world and the causes of its development.

The article is devoted to the study of the scale of the shadow economy in Ukraine, the countries of the European Union and other foreign countries. The structure and causes of the growth of the shadow economy in the countries of the European Union are analyzed. The analysis of the main causes of the occurrence and development of this phenomenon in the world and, in particular, in Ukraine is carried out.

Keywords: shadow economy, shadow economy, shadow economy structure, taxation, personal income tax

Актуальність теми. У сучасному світі глобальних трансформаційних перетворень усвідомлення Україною себе невід'ємною частиною Європи та складовою євроінтеграційних процесів офіційно підтверджено урядом. Завдання інтеграції України в європейський простір вимагає втілення в Україні на практиці стандартів демократичної держави та соціально орієнтованої економіки. У зв'язку з цим перед державою стоять чіткі завдання, які потребують негайного вирішення. Однією з цих проблем є детінізація економіки, бо одним із наслідків ринкової трансформації української економіки є значні масштаби та різноманітні форми прояву тіньової економіки, що суттєво впливає на економічну динаміку.

Поширення тіньової економіки поряд з макроекономічною розбалансованістю та обмеженістю ресурсів визнані Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ) основними глобальними ризиками майбутнього десятиріччя. Глобалізація фінансових систем, розвиток міжнародних банківських мереж, електронних торговельних систем та мереж здійснення операцій з нерухомим майном, за недостатньої координації діяльності країн щодо детінізації світових торговельних та фінансових потоків, створюють умови для використання фінансових інструментів і маніпулювання інструментами трансфертного ціноутворення з метою оптимізації оподаткування та відмивання грошей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Починаючи з середини ХХ ст., представники зарубіжної та вітчизняної економічної думки активно опрацьовують проблему існування тіньового сектору економіки, виокремлення її чинників та шляхів протидії. Зокрема, теоретико-методологічні аспекти формування та прояву тіньової економіки у світі досліджували Ф. Шнайдер, Е. Вейнер, Д. Блейдс, А. Френз, Д. Кассел, А. Портес. Що ж

стосується вітчизняних вчених, які займалися вивченням проблем тіньової економіки, то можна назвати таких науковців: О. Турчинов, О. Ярмоленко, О. Базилінська, В. Воротін, В. Мотренко, В. Мандибура, І. Гришова, О. Наумов, та інші автори [1–14]. При цьому вони вказують на основні форми її прояву та необхідність формування інституційного механізму процесів легалізації тіньового сектору, визначають основні завдання державної політики щодо детінізації економіки.

Постановка завдання. З огляду на викладене, метою статті є дослідження масштабів тіньової економіки в Україні та зарубіжних країнах, а також причин її виникнення, зокрема, впливу податкової системи на ці процеси.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загострення проблеми тінізації глобальних ринків у контексті подолання кризових явищ та забезпечення стійкості світової й національних фінансових систем зумовили актуальність її розгляду на сесіях Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) починаючи з 2011 року. Основними проблемами тінізації економічних відносин визначено тіньову зайнятість та тінізацію фінансових потоків [1]. Саме тому важливого значення набуває дослідження тіньової економіки в загальносвітових масштабах, визначення особливостей її прояву в різних країнах і розробки ефективних механізмів захисту національних економік та глобальної економічної системи від негативного впливу тінізаційних процесів.

Саме в контексті глобалізації сутність тіньової економіки Е. Вейнер розглядає як глобальне явище, яке виходить за межі однієї країни. Зокрема, за його словами, «... у більш конкретних визначеннях тіньовий ринок є групою самостійних, дуже заможних країн та інвесторів, які фактично мають можливість управляти світовою економікою через великі запаси акцій, облігацій, нерухомості, валюти та інших фінансових активів, які вони тримають у нерегульованих інвестиційних структурах (хеджевих фондах, фондах прямих інвестицій, суверенних інвестиційних та стабілізаційних фондах), а також у крупних державних холдингових компаніях». Спираючись на дослідження компанії *McKinsey Global Institute*, дослідник робить висновок, що під контролем таких країн, як Саудівська Аравія, Кувейт, Абу-Дабі (як мікродержава), Китай, Японія, Південна Корея, деяких хедж-фондів та фондів прямих інвестицій перебуває більше 12 трлн. дол. США, які складають основу впливового тіньового ринку через забезпечення потреб у реальних грошах, у ліквідності [2, с. 10–11].

За даними різних організацій рівень тіньової економіки в сучасному світі становить від 18 до 35 % загальносвітового ВВП. За підрахунками Світового банку ВВП у світі 2012 року становив 71,66 трлн. дол. США. Тобто, найбільш песимістичний розрахунок свідчить, що в тіньовому секторі нині виробляється приблизно 26 трлн. дол. США [3]. Для Європи у складі країн ЄС та Туреччини, Норвегії, Швейцарії у 2013 році загальний рівень тіньового сектору становив 18,5 % ВВП та, відповідно, дорівнював 2,15 трлн. євро [4].

Результати досліджень тіньової економіки, які здійснювалися у Національному інституті стратегічних досліджень (НІСД), переконують, що однією зі складових тіньової економічної діяльності є протизаконна діяльність, зокрема економічна злочинність, характер якої якісно змінився завдяки процесам глобалізації. За даними ВЕФ, ємність ринків окремих нелегальних товарів та послуг оцінюється на рівні: підроблених лікарських засобів – 200 млрд. дол. США, проституції – 190 млрд. дол. США, марихуани – 140 млрд. дол. США, підробленої електроніки – 100 млрд. дол. США, кокаїну – 80 млрд. дол. США, піратського програмного забезпечення – 50 млрд. дол. США, торгівлі людьми – 30 млрд. дол. США, злочинів у сфері охорони навколишнього середовища та торгівлі природними ресурсами – 20 млрд. дол. США [5]. Як бачимо, ринки деяких наведених товарів перевищують бюджет України.

На жаль, тіньова економіка існує в усіх країнах світу, хоча відрізняється тільки обсягами, структурою та механізмами розвитку. Масштаби й особливості тіньової економіки в різних країнах і регіонах світу тісно пов'язані з національними господарськими моделями та ступенем зрілості ринкових відносин [6, с. 41]. Наприклад, у розвинених країнах тіньова економіка становить, за різними оцінками, 12 – 16% ВВП, у країнах, що розвиваються, – від 23 до 25 % ВВП, у країнах з перехідною економікою – 30 – 50 % ВВП. Отже, у найбільш

розвинених країнах питома вага тіньового сектору в національній економіці значно менша, ніж в інших групах країн.

Однак розвинені країни також неоднорідні, серед них зустрічаються країни з досить високими показниками тіньової активності. Найбільш низькі відносні показники частки тіньового сектору (на рівні **8 – 10%** ВВП) мають Австрія, США, Швейцарія і Японія. Мотивація тіньової активності в розвинених країнах пояснюється здебільшого надмірним податковим навантаженням на підприємства й зарегульованістю господарських відносин [7, с. 14].

Остання економічна криза стала однією з причин розгортання тіньових процесів у світі, зокрема в країнах ЄС. З погляду розмірів тіньового сектору країни ЄС можна розбити на 3 групи [8, с. 45].

I група складається з 14 держав, у яких найменші розміри тіньової економіки. Станом на початок 2016 р. до цієї групи належать: Австрія та Люксембург – **8,2 – 8,3 %**, Нідерланди – **9,0 %**, Велика Британія – **9,4 %**, Ірландія – **11,3 %**. Найгірші показники для цієї групи притаманні Бельгії – **16,2 %** та Португалії – **17,6 %**.

II група охоплює країни, у яких показники тіньової економіки середні по усіх країнах ЄС та майже становлять **20 – 25%** ВВП. До цієї групи належать: Іспанія – **18,2 %**, Італія – **20,6 %**, Угорщина – **21,9 %**, Греція, Польща, Мальта та Кіпр – **22,4 – 24,8 %**. Найгірші показники у цієї групи у Литви – **25,6 %**.

III група охоплює країни, у яких показники тіньової економіки найбільші серед усіх країн ЄС та майже становлять третину ВВП. До цієї групи нами віднесені: Естонія, Хорватія, Румунія – з рівнем тінзації **26,2 – 28,0 %**. Найгірші показники серед цієї групи у Болгарії – **30,6 %** ВВП, держави, де понад **60 %** тіньової економіки припадає на сферу туризму.

У свою чергу, результати спеціального опитування агентством «Євробарометр» [9] 2896 респондентів про здійснення ними тіньових економічних відносин впродовж останніх 12 місяців доводять, що на кінець 2014 р. найбільші розміри тіньової економіки у будівництві – **29 %**, технічному обслуговуванні (ремонті) автомобілів – **22 %**, агросфері та садівництві – **25 %**. Що цікаво, на відміну від України у країнах ЄС у таких секторах, як видобуток корисних копалин, електроенергетика та фінанси, тіньова економіка майже повністю відсутня. При цьому тіньова економіка стала своєрідним стабілізатором економіки західних країн, а саме: чим менше приріст виробництва в офіційному секторі, тим вище підйом у нелегальному, і навпаки.

Цікава структура тіньової економіки в цілому по ЄС. Згідно з дослідженнями французького журналу «Le Monde», **66,5 %** тіньової економіки ЄС становить нелегальна праця людей, які найчастіше працюють у будівництві, сільському господарстві та вдома. Інші **33,5 %** утворюють доходи, приховувані від податкових органів, найчастіше у сфері роздрібно торгівлі, а також прибутки барів, оплата за послуги таксі тощо [10, с. 37].

У країнах ЄС розвиток тіньової економіки обумовлюється [11, с. 91]:

- податковим навантаженням та тягарем соціального страхування;
- надлишковою пропозицією праці;
- низьким економічним зростанням;
- нерівністю доходів;
- корупцією й неефективністю державного регулювання та ін.

Досліджуючи фактори, які сприяють зростанню тіньової економіки у розвинених країнах, зокрема у країнах ЄС, проф. Ф. Шнайдер виділив чинники, представлені в таблиці 1, та визначив ступінь їх впливу [12].

Таблиця 1

Причини зростання тіньової економіки в розвинених країнах

Фактори, що сприяють зростанню тіньової економіки	Ступінь впливу, %	
	(а)	(в)
Зростання податкового тягаря та розміру внеску на соціальне забезпечення	35–38	45–52
Якість державних інститутів	10–12	12–17

Трансферти	5-7	7-9
Регулювання ринку праці	7-9	7-9
Державні послуги	5-7	7-9
Мораль платника податків	22-25	-
Вплив усіх факторів	84-98	78-96
(а) середні величини, отримані в 12-и дослідженнях		
(в) середні величини, отримані в 22-х дослідженнях		

* Джерело: сформовано автором за даними Ф. Шнайдера [4]

Так, за результатами досліджень Ф. Шнайдера, зростання податкового тягаря та розміру внеску на соціальне забезпечення здійснює максимальний вплив на тінізацію економічних відносин країн ЄС із часткою у 35 – 52 %.

Існує думка, що держава може зібрати більше податків із багатих людей, завдяки чому вирішити нагальні завдання. У довгостроковій перспективі це програє, оскільки бізнесмени та багаті люди не будуть мати стимулів для руху вперед. З іншого боку, існує величезна диференціація доходів населення. Співвідношення між грошовими доходами 10 % найбільш забезпечених і 10 % найменш забезпечених груп населення перевищує 12 разів, тоді як у більшості розвинених країнах світу цей коефіцієнт значно менший. Наприклад, у Німеччині доходи 10 % найбагатших (верхній деціль) перевищують доходи 10 % найбідніших (нижній деціль) у 6,9 рази, Білорусії – у 6,9, Канаді та Японії – у 3,7 рази, а в Швеції він є найнижчим і становить 2,7 рази.

При збереженні існуючого стану надмірної диференціації доходів населення посилюється соціальна та політична нестабільність суспільства у найближчій перспективі, що обумовлює боротьбу з бідністю через вирішення проблеми перерозподілу доходів та забезпечення соціальної справедливості. Тому перегляд розподілу доходів повинен бути здійснений виключно зміною існуючого податкового законодавства та чинного законодавства у сфері оплати праці.

Загальновідомі податки в Україні є співставними з аналогічними податками з рештою країн світу, але можуть змінюватись у менший бік, що також може сприяти збільшенню доходів бюджету внаслідок можливої детінізації. Що стосується соціальних внесків, то, за даними Евростату, нарахування на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (у тому числі пенсійне страхування) в Україні перевищує аналогічний середній (за 20-ма країнами) показник майже у 2 рази в залежності від класу професійного ризику [13, с. 84].

Єдина ставка ПДФО при високому рівні диференціації доходів населення створює масове переконання в несправедливості існуючої системи розподілу і, тим самим, веде до дестимулювання трудової діяльності населення та підриву економічної ефективності розвитку. Саме тому прогресивне оподаткування особистих доходів громадян широко застосовується в переважній більшості країн світу.

Необхідно відзначити, що під впливом економічної кризи максимальні ставки ПДФО у 2010 р. були підвищені в США до 42 %, в Англії – до 50 %, а в ряді розвинених країн максимальний рівень оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням страхових внесків, місцевих та соціальних податків сягає 70 %. У результаті в США 80 % федерального бюджету забезпечується податками, що справляються з 20 % громадян із найвищими доходами. Показовим є приклад Китаю, в якому успішно застосовується 9-ступінчаста прогресивна система ПДФО з мінімальною ставкою – 5 %, а максимальною – 45 %, що забезпечує стійке зростання економіки навіть в умовах глобальної економічної кризи.

Найуспішніший приклад прогресивного податку – це шведська модель, яка забезпечує право усіх громадян на соціальне забезпечення й отримання широкого спектру соціальних послуг, успіхи якої ставлять під сумнів всі докази ліберальних теоретиків.

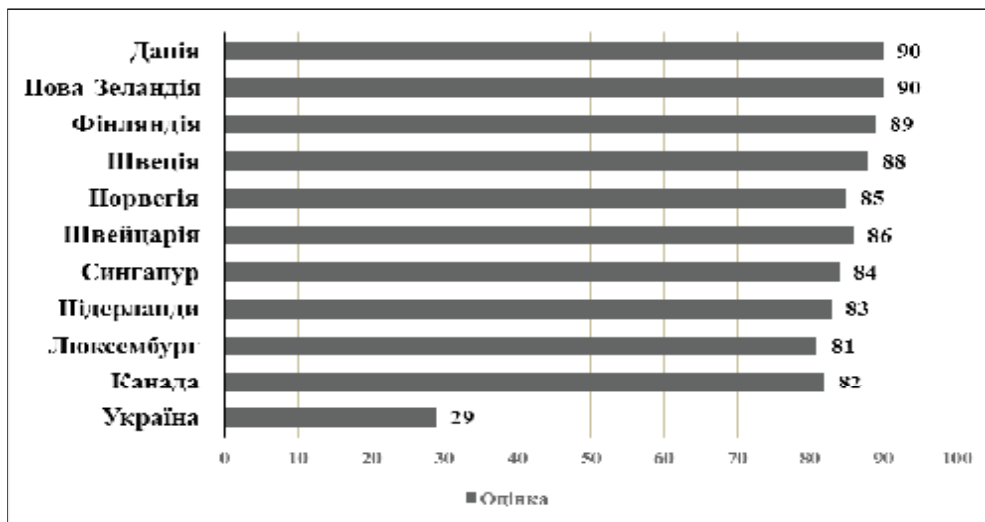
Що стосується високого рівня адміністрування ПДФО у розвинених країнах, то воно забезпечується системою **100,0 %** комп'ютерного обліку доходів і розрахунку податків. Для обґрунтування можливої шкали прогресивного оподаткування в Україні необхідно запровадити комп'ютерний облік доходів та витрат, у першу чергу, політиків та держслужбовців, а також інших працівників. Тобто, потрібна система, яка зробить доходи та витрати всіх громадян прозорими. Така створена база даних доходів та витрат може слугувати підґрунтям для розрахунку шкали прогресивного оподаткування, можливих витрат або додаткових надходжень до бюджету.

Підвищення мінімальних державних гарантій в оплаті праці є одним із заходів, які здійснюються в багатьох європейських країнах з метою легалізації заробітної плати введенням обов'язкового оформлення трудових відносин. Запровадження цих заходів свідчить про посилення ролі держави для виконання заробітною платою відтворювальних, стимулювальних, регулювальних та соціальних функцій тощо.

У зарубіжних країнах багато уваги приділяється зниженню рівня тінізації фінансових потоків та корумпованості. З огляду на прагнення України наблизитися до європейських стандартів, важливою є імплементація досвіду країн Європейського Союзу не лише у політичній сфері, але й економічній [14].

Однією з головних причин наявності тіньової економіки будь-якої держави є корумпованість її секторів. Загальний рівень корупції в Україні та деяких державах світу за даними *Corruption perceptions index 2016* представлено на *Рис. 1* [15].

Виходячи з наведених даних, можна зробити висновок про надто високий рівень корупції в Україні (чим вище оцінка, тим «прозоріша» економіка), який у загальному рейтингу оцінюється у **29** балів і забезпечує **131** місце на рівні з Іраном, Казахстаном, Росією та Непалом, незважаючи на висхідну тенденцію у **+4** бали проти рівня **2013** р.

Рис. 1. Рейтинг сприяння корупції держав світу (станом на 01.01.2017 р.)

* Джерело: авторська розробка за даними [15]

Згідно з дослідженнями *Ernst&Young*, Україна займає третю сходинку в Європі щодо розповсюдження корупції в бізнесі. Так, **85 %** українських менеджерів визнає, що без хабаря в країні не вирішується жодної справи. Серед розвинутих країн найменш поширена корупція у Швейцарії (**10 %**), Фінляндії (**12 %**), Швеції (**17 %**) [16].

З огляду на це, *Transparency International* Україна пропонує такі п'ять кроків для того, щоб відбулися реальні антикорупційні зміни:

1) створити ефективну та дієву систему антикорупційного правосуддя із залученням іноземних спеціалістів як активних учасників процесу відбору суддів для цих судів. Це разом з ефективною роботою НАБУ та САП дозволить активізувати боротьбу з корупцією, зокрема гарантуватиме ефективність перевірки електронних декларацій;

2) максимально активізувати всі можливості для ефективного розслідування та доведення до суду справ фігурантів «санкційного списку Януковича». Важливо не лише добитися засудження, нехай і заочного, але й повернення викрадених коштів, як виведених за кордон, так і залишених в Україні. Це ж стосується і фактів корупції у чинній владі;

3) активно залучати бізнес, як український, так і міжнародний, до встановлення нових прозорих правил взаємовідносин у трикутнику «суспільство – влада – бізнес». Методами дерегуляції, прогнозованості податкового законодавства, становлення реального верховенства права забезпечити стабільні умови для ведення бізнесу, змінити його ставлення до України;

4) провести аудит та знизити ступінь секретності в секторі безпеки й оборони за напрямками: статті державного бюджету, річні плани державних закупівель, інформація про проведення закупівель та укладені контракти;

5) налагодити системну комунікацію щодо антикорупційної реформи з суспільством та міжнародними партнерами на базі реальних фактів та досягнень, а не обіцянок. Чітко дотримуватися взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Беручи до уваги загальні риси корупції, з'ясовано, що в українському законодавстві немає розроблених заходів та рекомендацій, що стосувалися б протидії корупційним діям у межах самої компанії. Здебільшого мова йде про корупційні дії фізичних та юридичних осіб по відношенню до посадовців, проте у багатьох країнах є розроблені рекомендації щодо протидії корумпованості серед працівників компаній.

Низку таких рекомендацій запропонувала для зарубіжних країн Міжнародна торгова палата, що з 1977 р. працює в напрямі зниження корумпованості. Її фахівцями було розроблено Кодекс поведінки «Протидія корупції», який містить основні заходи боротьби з цим явищем на підприємствах.

Цей документ постійно змінюється та доповнюється у відповідності до сучасних економічних реалій. У ньому передбачено такі напрями боротьби:

1) етика фірми та приклад в особі керівництва. Під цим мається на увазі, що кожен працівник, включаючи керівників, повинен поводитися й будувати свої стосунки всередині фірми так, щоб не потрапляти ні від кого в залежність чи не бути зобов'язаним кому-небудь;

2) надання переваг працівникам, що включає: коректне поводження з партнерами та представниками влади; відповідальність стосовно подарунків; чітке розмежування між діловими та приватними подарунками; уникнення конфлікту інтересів через додаткову зайнятість, у тому числі й розподіл капіталу; пожертвування;

3) внутрішні організаційні заходи, до яких входять: принцип «чотирьох очей», чіткий розподіл обов'язків та ведення документації без «білих» плям; ротація персоналу у чутливих областях; постачальники-альтернативи; система таємних інформаторів; інформація та комунікація.

4) контроль та санкції, які ґрунтуються на: перевірці достовірності; посиленні контролю та підвищенні стандартів; власне санкціях [17].

Боротьба з розширенням тіньової економіки в Європейському Союзі проходить на трьох рівнях: національному, регіональному (в рамках союзу) та міжнародному (в рамках міжнародних організацій, до яких входять країни ЄС). Боротьба з тіньовою економікою проходить за такими напрямками: боротьба з корупцією; зміни в податковій політиці; обмеження тіньового ринку робочої сили в ЄС; боротьба із відмиванням брудних коштів; боротьба з кримінальним сектором тіньової економіки, насамперед з наркобізнесом. Боротьба з тіньовою економікою в Європейському Союзі має комплексний характер. З точки зору методів протидія негативним проявам тіньової економіки не обмежується лише санкціями за порушення умов заборони (оскільки для ефективного запровадження санкцій необхідна велика кількість бюджетних коштів).

Основною зброєю в арсеналі урядів країн ЄС у боротьбі з тіньовою економікою є: прозоре податкове, кримінальне та цивільне право; високий рівень оплати праці державних службовців; висока якість надання державних послуг населенню; ефективний механізм захисту прав і свобод громадян перед посяганнями державних структур; дієвий ринковий

механізм та високий рівень конкуренції. Саме ці умови, а не жорсткі санкції, є фундаментом для боротьби з тіньовою економікою в будь-якій країні [18].

Про дієвість запроваджених заходів у боротьбі з тіньовою економікою й корупцією та негативний вплив деяких заходів держави в соціальній політиці на рівень тінізації свідчать дані, опубліковані Ф. Шнайдером і наведені в Табл. 2 [19].

Таблиця 2

Вплив економіко-політичних заходів на тіньову економіку в 2016 р.

Пропозиції/заходи	Вплив (приріст (+)/спад (-)) на тіньову економіку, млн. євро
1) Економічна ситуація: приріст ВВП 0,80% , безробіття 2,75 млн.	-1400
2) Зниження ставки пенсійних внесків із 19,6 % до 18,9 % при зростанні розрахункової бази з 5.600 € до 5.800 € (Захід) та з 4.800 € до 4.900 € (Схід)	-1100
3) Збільшення заробітку при мінімальній зайнятості з 400 € до 450 €	-200
Загальне відхилення	-2700
4) Скасування мінімальної зайнятості впровадження повного податкового зобов'язання при незначній зайнятості	+7000
5) Впровадження національної мінімальної заробітної платні у всіх галузях, єдине оподаткування заробітної плати з 8,50 € за годину для 5,79 млн. працюючих	+900

Джерело: складено автором за даними Ф. Шнайдера [19]

Дослідження Ф. Шнайдера проілюструвало зниження рівня тіньової економіки в окремих країнах ЄС за результатами реалізації таких методів боротьби з тіньовою економікою та корупцією, що підтверджує їх ефективність і раціональність застосування на практиці. Досвід досліджуваних країн є позитивним і може бути застосований іншими країнами.

Світове співтовариство завжди проводило широкомасштабні заходи, спрямовані на протидію розвитку тіньової економіки, оскільки міжнародна тіньова економічна діяльність – загальносвітова проблема в умовах глобалізації, яка негативно впливає не лише на світову економіку, а й на неекономічні сфери суспільства (політику, мораль, громадську свідомість тощо).

Трансформація тіньової економіки та подолання корупції є не лише чинником економічного зростання, вирішення низки соціальних питань, але й першочерговим завданням на шляху до інтеграції України в Європейський Союз. Співробітництво між Україною та Європейським Союзом у сфері трансформації тіньової економіки, втілене в Угоді про асоціацію і спільних планах дій, може дати позитивні результати за умови постійного моніторингу цього процесу з боку міжнародних організацій та наднаціональних установ ЄС, а також при ретельному виконанні Україною взятих на себе зобов'язань. Саме ці вимоги потребують комплексного удосконалення механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в теоретичному, методологічному та прикладному аспектах.

Висновки. Розміри тіньової економіки у світі вражають своїми масштабами. Окремі дослідження вказують на те, що тіньова економіка у світі складає від **18** до **35 %** загальносвітового ВВП. Ємність окремих ринків нелегальних товарів та послуг перевищує бюджет України. Галузі національного господарства України, в яких присутній найвищий рівень тіньової економіки, корінним чином відрізняються від секторів економіки європейських країн, в яких склався високий рівень тіньової економіки. Основними

причинами тіньової економіки є недосконалість системи державного регулювання діяльності господарюючих суб'єктів (надмірне ліцензування та зарегульованість правил гри для бізнесу), правової бази та податкової політики (надмірна кількість та завищені податкові ставки).

Список використаних джерел:

1. Ured Directia Nationala Anticoruptie. URL: <http://www.pna.ro>
2. Вейнер Э. Скрытая власть. Как разбогатевшие государства и влиятельные инвесторы контролируют весь мир. [пер. с англ. В.В. Ильина]. М. : Альпина Бизнес Бук, 2012. 336 с.
3. Павук О. Теневая экономика в мире и в Балтии. URL: http://www.balticcourse.com/rus/ekonomiceskaja_istorija/?doc=83562
4. Schneider Friedrich. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments. URL: <http://www.econ.jku.at/members/>
5. Економічна безпека : навч. посібн. / За ред. З. С. Варналія. К. : Знання, 2009. 647 с.
6. Гришова І.Ю., Наумов О.Б., Давидюк О.О. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 2. С. 36–49.
7. Красноруцкий О.О., Гришова И.Ю. Научные подходы к методологии выявления элементов теневой деятельности на предприятиях Украины. *Вестник Ивановского государственного университета. Серия «Экономика»*. 2016. №1 (27). С. 13–18.
8. Красноруцький О.О., Гришова І.Ю. Корупційні ризики та зарубіжна методологія їх оцінки в системі економічної безпеки. *Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал*. 2015. № 4 (4). С. 40–46.
9. Офіційний сайт Європейської комісії. URL: <http://ec.europa.eu>
10. Гришова І.Ю., Гнат'єва Т.М. Управління ризиками у контексті стратегії антикризового управління. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 3. С. 32–40.
11. Наумов О.Б., Жиляев І.Б., Наумова Л.М. Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. – № 5. – С. 89–95.
12. Schneider F. The Shadow Economy in Europe, 2013. URL: https://www.atkearney.com/financialinstitutions/featured-article/-/asset_publisher/8IucAqMqEhB/content/the-shadow-economy -ineurope-2013/10192
13. Кравчук А.О. Тіньові аспекти економіки України в податковому секторі. *Український журнал прикладної економіки*. Тернопільський національний економічний університет, 2016. Том 1. № 3. С. 79–86.
14. Дяченко О.П. Імплементация зарубіжного досвіду щодо формування антикорупційної політики України. *Інвестиції: практика і досвід*. 2017. № 17. С. 17–20.
15. Офіційний сайт Transparency International. URL: www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
16. Офіційний сайт Ernst & Young. URL: <http://www.ey.com/ua/uk/>
17. Gutmann P. The Subterranean Economy, Redux. *The Economics of the Shadow Economy*. Heidelberg, 1985.
18. Шевчук В.О., Римарська Р.Ю. Гармонізація податкового законодавства у країнах Європейського Союзу: досвід для України. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3 (8). С. 100–111.
19. Schneider F. IAW: Prognose zur Entwicklung der Schattenwirtschaft 2013. URL: http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2013/PE_Schwarzarbeit_Januar2013%20final.pdf

*Дяченко Олексій Петрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Одеського державного аграрного університету.

Стаття надійшла до редакції 4 квітня 2018 р.